

ОРГАНІЗАЦІЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ З ДІАГНОСТИКИ УТРУДНЕНЬ І ПЕРЕШКОД НА ШЛЯХУ ДО ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ

Розкрито особливості організації науково-дослідної роботи майбутніх педагогів з діагностики утруднень і перешкод на шляху до професіоналізму; розроблено сукупність діагностичних методик з метою з'ясування усвідомлення стратегічної важливості готовності майбутнього педагога до пошуково-дослідної професійної діяльності.

Ключові слова: організація, науково-дослідна робота, майбутній педагог, діагностика, професіоналізм.

Великі труднощі, з якими зіткнулись як професорсько-викладацькі колективи вищих педагогічних навчальних закладів, так і діючі педагоги-практики, під час численних спроб побудувати навчальний процес на засадах дослідно-пошукової діяльності мали як *об'єктивний* характер, пов'язаний з відсутністю надійної теоретико-методичної підтримки, так і *суб'єктивний*, пов'язаний з неможливістю швидких, у першу чергу, особистісних змін у власному внутрішньому світі.¹

З огляду на означену тезу, ми опишемо наш педагогічний експеримент, який містить дослідну модель науково-методичного забезпечення поетапної організації професійно спрямованої науково-дослідної роботи майбутніх педагогів.

Згідно з нашою гіпотезою, науково-методичне забезпечення означеного процесу є необхідною умовою цілеспрямованого пробудження й самопробудження потенційних інтелектуально-наукових цінностей майбутнього педагога, які є найпотужнішим рушієм розвитку його професіоналізму.

Науково-методичне забезпечення організації науково-дослідної роботи студентів ми розглядаємо як *педагогічну стратегію, яка має чітко визначену організаційну структуру й включає шляхи досягнення поставленої мети, котра спрямована на кар'єрне зростання справжнього професіонала.*

Перший етап, який ми сформулювали як *мотиваційно-підготовчий*, великою мірою визначить спрямованість процесу професійної підготовки майбутніх педагогів на здійснення індивідуальної мотивації та особистої привабливої мети; опору на домінуючу мотивацію студентів; інтеріоризацію інтелектуально-наукових цінностей; залучення студентів до самоспостережень й діагностику утруднень в оволодінні теоретичними знаннями і практичними вміннями у здійсненні науково-дослідної роботи, що дасть змогу провести аналіз причин цих утруднень.

Концептуальною ідеєю, яка детермінує побудову такого професійно спрямованого середовища, є ефективна форма зростання учасників розвивальних відносин, яка виявляється в реалізації фундаментальної здатності викладача і студента до саморозвитку, набуття наукового досвіду творення себе як унікальної цілісності та індивідуальності під час виконання дослідницьких завдань. Тобто учасниками організації НДР виступають реальні люди, які готують майбутніх фахівців до здійснення науково-дослідницького підходу в професійно-

педагогічній діяльності. У нашому експерименті такими людьми були викладачі та студенти ВНЗ (Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Кіровоградський державний педагогічний університет імені В. Винниченка, Класичний приватний університет, Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Б. Хмельницького).

Досліджуючи питання особливостей процесу організації науково-дослідної роботи майбутніх педагогів, ми виходили з того, що порушена проблема пов'язана, перш за все, з труднощами й перешкодами на шляху фахівця до професіоналізму.

Сутнісні характеристики організації НДРС орієнтують нас на розробку системи діагностики, максимально орієнтованої на вияв конкретних даних. Діагностику у зв'язку з цим ми розглядаємо як педагогічний засіб, спрямований на з'ясування умов і обставин, у яких відбувається процес організації НДРС; отримання чіткого уявлення про ті причини, які сприяють чи перешкоджають досягненню накреслених результатів.

Розробка сукупності діагностичних методик пов'язана з вирішенням таких завдань:

1. Чітке визначення предмета діагностики: які аспекти професійного становлення підлягають діагностиці?

2. Розробка інструментарію діагностичного дослідження.

У такий спосіб педагогічна діагностика є сукупністю діагностичних завдань, органічно включених у процес професійної підготовки з урахуванням специфіки майбутньої професійної діяльності, етапів опанування освітньої програми, курсів педагогічних дисциплін; розглядає педагогічну діагностику як компонент сумісної діяльності викладача і студента. Крім того, діагностична методика дає змогу надавати майбутньому вчителю педагогічну допомогу в переживанні проблемного та негативного досвіду професійної діяльності; педагогічна діагностика є засобом супроводу процесу організації пошукової діяльності майбутнього вчителя, що дає можливість коригувати освітній процес згідно з потребами і можливостями студента. У свою чергу, використання провідних діагностичних методик дає змогу оцінити внесок кожного педагогічного курсу в процес професійної підготовки студентів [1].

Основними завданнями авторської педагогічної діагностики були:

- вивчити ставлення студентів до майбутньої професійно-педагогічної діяльності;

- визначити уявлення студентів, викладачів та учителів про сутність науки та науково-дослідної роботи, усвідомлення ними необхідності підвищення власного професійного рівня й шляхів неперервного поповнення особистісного наукового потенціалу;

- сприяти усвідомленню стратегічної важливості готовності майбутнього педагога до пошуково-дослідницької професійної діяльності;

- діагностувати утруднення в оволодінні теоретичними знаннями і практичними вміннями у здійсненні науково-дослідної роботи;

- дослідити ставлення майбутніх фахівців до впровадження позитивних здобутків і результатів власної пошукової діяльності в освітню практику;

- з'ясувати перешкоди у викладачів та вчителів на шляху до професіоналізму.

З метою дослідження мотивів, які спонукали студентів до навчання в педагогічному ВНЗ, ми провели дослідження, під час якого враховувались такі вигоди, як анонімність, відсутність впливу послідовності питань на думку студентів та ін. Для діагностування мотивів щодо навчальної діяльності майбутніх педагогів на основі методики В. Ядова, модифікованої Н. Кузьміною та А. Реаном, було розроблено спеціальний опитувальник, який передбачав певне ранжування студентами факторів власної мотивації до оволодіння педагогічною спеціальністю. Респондентами стали студенти першого та другого курсів педагогічних університетів, загальною кількістю 300 осіб.

Як показує дослідження, на перше місце студенти (169 осіб) поставили мотив № 1, пов'язаний із бажанням тільки отримати диплом, на нашу думку, це спричинено кардинальною зміною пріоритетів сучасної молоді. На друге – мотив № 3 (44 особи), що вказує на певну несамостійність майбутніх педагогів у виборі майбутньої професії. Отже, виявляється, сучасна молодь вчиться більшою мірою “заради освіти, заради ствердження в очах друзів і знайомих” або їх до цього спонукають батьки та поради друзів.

Професійно значущий мотив “до навчання спонукає бажання працювати з дітьми”, на жаль, студенти визначили четвертим. При чому учені стверджують, що основоположним критерієм успішного педагога є любов до дітей, а інші критерії є доповнювальними.

Тривожить той факт, що деякі студенти взагалі не мають інтересу до навчання, вступивши на цей напрям підготовки за збігом обставин. Як показує авторський досвід роботи у ВНЗ та практика, такі студенти можуть навіть добре вчитися, але творчого, відповідального за свої дії спеціаліста з них не вийде.

На жаль, останнє – восьме місце (3 студенти) займає мотив “вчуся, щоб у майбутньому пов'язати свою професійну діяльність з наукою”. Майбутніх педагогів не приваблює можливість особистісної самореалізації засобами науково-дослідницької діяльності, які б могли творчо використовувати закони педагогіки та психології в навчально-виховному процесі з дітьми. Крім того, нами було з'ясовано, що на питання “Яку роль відіграє наука у суспільстві?” не змогли надати відповідь 78% студентів. Усе це свідчить про те, що методичні основи організації науково-дослідної роботи у ВНЗ є дійсно нагальною проблемою.

Формування готовності до здійснення науково-дослідницького підходу в професійно-педагогічній діяльності майбутнього фахівця бажано спрямовувати у трьох напрямках, тобто слід забезпечувати позитивну динаміку змін *мотиваційно-ціннісного, когнітивного, операційно-діяльного й рефлексивно-аналітичного* компонентів зазначеного феномену; до того ж кожний компонент має критерії та показники, що відображають його сутність.

Отже, *мотиваційно-ціннісний компонент* сформованості готовності до здійснення науково-дослідницького підходу в професійно-педагогічній діяльності майбутнього фахівця репрезентований такими показниками:

- інтерес до оволодіння методами дослідницької діяльності;
- активно-позитивне ставлення до науково-дослідної роботи;
- метамотивація;
- активна позиція в пошуково-дослідницькій діяльності в умовах професійної підготовки;
- індивідуальна система цінностей і етичних норм;

- самостійність у виборі дослідницьких завдань;
- прагнення брати участь у конкурсах дослідницьких робіт, виступати на наукових семінарах, конференціях;
- активна, зацікавлена участь в обговоренні результатів реалізації дослідницьких проектів, виконаних іншими студентами;
- наполегливість у подоланні труднощів при вирішенні дослідницьких завдань;
- прояв активності в саморозвитку та самовдосконаленні.

Отримані результати діагностування мотиваційно-ціннісного компонента свідчать про те, що більша частина студентів не виявляє інтересу та зацікавленості до оволодіння методами дослідницької діяльності, оскільки не вважають це важливим для майбутньої професійної діяльності, на жаль, у них домінує звичка робити це заради накопичення балів, що, у свою чергу, породжує пасивність до професійної підготовки.

Констатувальну частину педагогічного експерименту було продовжено цілеспрямованими бесідами зі студентами других та третіх курсів дослідних вишів з метою складення цілісної картини стану педагогічного процесу. Питання в анкеті відображали ставлення студентів до пошукової роботи у ВНЗ, її розуміння, змісту, необхідності, готовності. Було отримано низку відповідей на питання, пов'язані з вивченням означеного феномену.

1. Чи викликають у Вас інтерес проблемні заняття, які спрямовані на пошук нових фактів, відомостей, даних?

2. Які фактори впливають на процес організації Вашої пошукової роботи під час семінарських або лабораторних занять?

3. Які якості повинні мати студенти для успішної організації цієї роботи на заняттях?

4. Чи вмієте Ви самостійно планувати пошукову роботу на практичних заняттях?

5. Чи визначають викладачі на початку занять конкретну мету і завдання?

6. Що спонукає Вас до організації самостійної пошукової роботи?

7. Чи здійснюєте Ви самоконтроль за організацією цієї роботи?

8. Чи підводять викладачі конструктивні підсумки в кінці заняття?

9. Чи визначають і мотивують викладачі критерії успішності засвоєння знань, вмінь і навичок на заняттях?

10. Які заходи слід вжити для покращення організації Вашої пошукової роботи на заняттях?

Результати анкетування показали, що студенти малопідготовлені до пошуково-дослідницької діяльності, не вміють розрахувати час і спланувати цю роботу, на організацію пошукової роботи впливає недостатній рівень знань, невміння спілкуватись на рівні співробітництва, нерозуміння та незнання форм і методів пошукової роботи. До анкетування було залучено 245 студентів – 35% яких вказали на невміння працювати самостійно, а 37% вбачають свої проблеми в недостатній шкільній підготовці і лише 29% здатні на пошукову діяльність.

Невтішні результати отримані нами й під час опитування студентів III–IV курсів денного відділення різних факультетів, у якому взяли участь близько 500 респондентів, зокрема: психолого-педагогічний факультет – 182 студенти; історичний факультет – 80 студентів; природничий – 80 осіб; фізико-матема-

тичний – 95 студентів; філології та журналістики – 63 студенти. На питання “Що Викладаєте у поняття “науково-дослідна робота студента” та як уявляєте організацію цього процесу?”

Ми отримали такі результати:

- приблизно 1/3 відповідей (33%) респондентів містила стисле тлумачення означеної дефініції: “... це дослідження певних проблем й розробка наукових проєктів тощо”. При чому конструкт “певних проблем” дає підстави стверджувати, що більшість студентської молоді має надто поверхові уявлення про те, які глобальні проблеми порушуються в сучасній педагогічній науці й самостійно не можуть сформулювати напрями наукових розвідок, навіть за своєю спеціальністю;
- 39% указують, що це виконання курсового та дипломного проектування, написання наукових статей і тез на конференцію;
- про пізнання нового, раніше невідомого згадали 6,12% студентів – саме така кількість бачить у науково-дослідній роботі її пізнавальну сутність;
- у 22,9% майбутніх учителів не асоціюється “ні з чим конкретним”.

Стосовно уявлень студентів щодо процесу організації науково-дослідної роботи в педагогічному виші, то значна (79% осіб) зазначила, що “це серйозна і копітка робота, яка вимагає багато часу, знань та досвіду, але скоріше за все педагогу у професійній діяльності не доведеться стикатися з наукою як такою”.

Аналіз відповідей дає змогу зробити висновок, що у студентів відсутня цілісна система знань про сутність науково-дослідної роботи, наукового пізнання та пошуку, їх можливостях для творчої самореалізації та особистісно-професійного саморозвитку.

З метою з’ясування наявності досвіду дослідницької діяльності у студентів (можливо досвід у загальноосвітньому чи позашкільному закладі) була опитана група майбутніх педагогів I–III курсів денного та заочного відділень (225 осіб). Було з’ясовано, що не мали такого досвіду – 52% респондентів, участь в олімпіадах відзначили 17% студентів, 2% були учасниками МАН; “так, мали досвід” відповіли 29% респондентів, але ця відповідь не є достовірною, оскільки не має вказівки на конкретний вид їх діяльності.

На запитання анкети “Які результати Ви очікуєте від занять студентською науково-дослідною роботою?” (питання із запропонованими варіантами відповідей) близько 85% респондентів обрали варіант “розвиток творчих здібностей”; 47% – “позитивний вплив на успішність у навчальній діяльності”; значно менше – 19% – “підвищення соціального статусу”; “привілеї, пов’язані з можливістю збагатитися науковим досвідом від спілкування з ученими, винахідниками, першовідкривачами” обрали 11% студентів, а свій варіант відповіді запропонували 2% респондентів. Слід зауважити, що жоден із майбутніх педагогів не розглядає дослідницьку спрямованість майбутньої професійно-педагогічної діяльності.

Таким чином, у результаті проведеного опитування можемо зробити певні проміжні висновки. Виявлено, що значна частина студентської молоді недостатньо чітко розуміє сутність дефініцій “науково-дослідна робота” й “дослідницька діяльність”, їх важливість і пріоритетність у процесі професійної підготовки. Лише незначна кількість студентів вбачає в ній вагомий творчий та науковий потенціал, актуальність і значущість для подальшого професійно-особистісного розвитку. При чому НДР оцінюється майбутніми педагогами як діяльність, від якої залежить успішність навчання й засвоєння матеріалу.

Отже, когнітивний компонент сформованості готовності до здійснення науково-дослідницького підходу в професійно-педагогічній діяльності майбутнього фахівця має у своїй структурі такі показники:

- наявність знань про сутність, зміст, ознаки, складові, механізми, етапи науково-дослідної роботи;
- культивування наукового світогляду;
- наявність знань, достатніх для вирішення дослідницьких завдань усіх типів;
- досягненням пошукової активності як основної рушійної сили особистісно-професійного розвитку та саморозвитку;
- знання вимог до дослідницьких проектів, програм, науково-педагогічних експериментів, досліджень.

З метою отримання даних щодо сформованості основних дослідницьких умінь як учнів, так і студентів-педагогів нами було запропоновано комплекс діагностичних завдань з фізики. Цією роботою було охоплено 250 учнів 11-х класів запорізьких, донецьких та дніпропетровських загальноосвітніх закладів та 300 студентів I–II курсів фізико-математичних факультетів педагогічного університету.

Проаналізувавши виконані діагностичні завдання, ми отримали результати, які зафіксували в табл.

Таблиця

Результати виконання діагностичних завдань студентами ВНЗ, %

Основні уміння	Відсутні	Недостатньо сформовані	Сформовані
Групувати й аналізувати експериментальні установки	24	63	13
Здійснювати спостереження за вивченими явищами	19	57	24
Вимірювати фізичні величини	11	47	42
Представляти результати вимірювань	14	61	25
Описувати фізичні явища та процеси	17	54	29
Аналізувати	25	52	23
Порівнювати	24	61	14
Висувати гіпотезу	70	22	8
Здійснювати моделювання дослідницької діяльності	13	70	17
Здійснювати умовивід	12	58	30
Встановлювати причинно-наслідкові зв'язки	37	46	17
Формулювати проблему	34	36	30
Здійснювати рефлексію	11	76	13

Приблизно такі самі результати ми отримали після виконання діагностичних завдань учнями 11-х класів ЗНЗ. Тим самим, можемо зробити висновок про низький рівень організації науково-дослідницької діяльності, перш за все, це пов'язано з труднощами використання дослідницького методу в навчальному процесі як в освітніх закладах, так і у ВНЗ.

Відзначимо, навчання фізики в сучасній школі передбачає засвоєння школярами багатьох питань методології науки та розвиток їх дослідницьких здібнос-

тей. Однак, як засвідчив аналіз результатів виконання діагностичних завдань, у студентів та учнів виявлені такі утруднення: слабо сформовані, перш за все, експериментальні вміння і навички, недостатні знання методології дослідження, що зрештою негативно позначається на усвідомленому вивченні основ фізичної науки та їх здібностях до творчості.

Студенти та учні, які виконали роботу правильно (з високим рівнем сформованості дослідницьких умінь і навичок), продемонстрували: знання основних понять і законів, уміння застосовувати їх у різних ситуаціях, уміння обчислювати різні фізичні величини і наводити приклади фізичних явищ і процесів. Таким чином, можна зробити висновок, що між сформованістю творчих, дослідницьких умінь і навичок студентів та їх більш усвідомленим і міцним засвоєнням основ навчальних дисциплін є прямий, дуже тісний зв'язок.

Так, 550 студентів IV–V курсів дослідних ВНЗ України склали есе на тему: “Портрет успішного наукового керівника”. Більша частина студентів вказували майже на однакові якості та властивості:

- це людина цікава, освічена, досконало знає і любить свою дисципліну – 49,4% опитаних;
- викладач-гуманіст, приємний у спілкуванні, вміє цікаво і насичено спілкуватись, доступно пояснює матеріал, професіонал своєї справи, який прагне до пошуків – 48,2% опитаних;
- чесний, порядний, щирий, володіє власним емоційним станом, цікавий, з новими ідеями, кваліфікований та досвідчений – 37,6% опитаних;
- толерантний, поважає, ніколи не ображає, не принижує, хоча й об'єктивно висуває зауваження й критикує – 26,9% опитаних;
- позитивний, тактовний викладач, який створює гармонійну атмосферу, готовий вислухати студента й завжди дати грамотну й кваліфіковану пораду – 41,8% респондентів.

У роботах вражає те, що студентів приваблює в таких викладачах, перш за все, велика увага до них як до особистостей, високий рівень професійної компетентності та професіоналізм, уміння будувати людські стосунки, ставитися до них з турботою, повагою і розумінням. Дивує той факт, що таких викладачів у кожному ВНЗ було в середньому не більше ніж 20%, при чому їхні прізвища повторювались. У подальшому цілеспрямованому спостереженні за роботою професорсько-викладацького складу дослідних вишів ми переконались, що до переліку обраних не потрапили ті викладачі, які не прислухаються до думки студентів, нетактовно з ними поводяться, є диктаторами, при чому нерідко застосовують такий стиль спілкування, як залякування.

Крім того, цілеспрямовані спостереження, контент-аналіз есе, бесіди з респондентами дали змогу виявити ще ряд причин та труднощів, а саме:

- недостатня інформованість студентів про організацію системи НДР у ВНЗ, як показали результати опитування, студенти нерідко дізнаються про існування наукових студій, лабораторій, товариств, гуртків випадково – від сокурсників чи з оголошень. Ми пропонуємо включити до курсів “Вступ до спеціальності”, “Педагогічні теорії та технології” заняття, на яких представники наукових груп вишу повідомлять про мету, проблему і перспективи виконуваних досліджень, крім того, до цих курсів треба включати інформацію про результати наукових робіт;

- невеликий обсяг знань з теорії наукових досліджень, за результатами опитування 22 особи із 75 студентів першого курсу педагогічного університету не мають навіть уявлення про можливі форми наукових досліджень та алгоритми їх побудови, а звідси – невпорядкованість спеціальних та загальних знань, невпевненість у своїх силах;

- низький рівень дослідницьких умінь – епізодичність виконання студентами робіт дослідницького характеру призводить до формування вмінь пошуку та обробки інформації, організації власної дослідницької діяльності на найнижчому рівні. Працюючи зі студентами IV курсу, ми з'ясували, що 125 осіб з 250 не в змозі визначити послідовність самостійної роботи над планом, рефератом, курсової чи кваліфікаційної роботи;

- відсутність системи стимулювання чи заохочення – нерідко творчі роботи майбутніх педагогів оцінюються викладачами за допомогою традиційного оцінювання, при чому оригінально виконані та рядові роботи урівнюються, внаслідок чого у студента помітно знижується інтерес до самостійних досліджень. На запитання “Які з перелічених форм заохочення можуть стимулювати Вашу роботу?” зі 100 студентів III курсу відповіли: “Нагородження грамотою чи дипломом” (32 особи), “Публікація роботи у друкованому виданні” (56 осіб), “Нагородження іменною стипендією” (12 осіб). Зазначимо, що стипендіальне забезпечення, підтримка й заохочення талановитої молоді, соціальний захист окремих категорій, створення необхідних умов проживання, навчання й відпочинку, забезпечення розвитку студентського самоврядування, надання права на пільгове працевлаштування, претендувати на місце у трудовому колективі кафедри, на якій працював, – усе це дасть змогу отримати майбутнім педагогам задоволеність від цього виду діяльності й тим самим “вдарити” по інерції студентських наукових досліджень. До речі, хочемо відзначити той факт, що у провідних країнах світу, зокрема в Кореї, студенти, які ґрунтовно займаються науковою роботою, отримують стипендію в розмірі 3–4 тис. євро. Дійсно, необхідно знаходити можливості відзначати кращі дослідницькі роботи студентів, публікуючи їх, даючи можливість виступити перед аудиторією;

- епізодичність і неспадкоємність виконання наукових досліджень – найчастіше за весь період навчання у ВНЗ студенти виконують дослідні роботи з різних дисциплін, зовсім не пов'язані загальною проблемою, тоді як кожна дисципліна має свою специфіку і логіку дослідження;

- недосконалість педагогічного управління НДРС [4].

Крім того, аналіз труднощів у наявній практиці організації науково-дослідної роботи у ВНЗ, довели, що в майбутніх педагогів:

- відсутня стійка система ціннісних орієнтацій на творчу самореалізацію та саморозвиток засобами науково-дослідної роботи, на особистісно-професійні досягнення в цій діяльності;

- бракує здібностей до ціннісно-сміслового самовизначення й самоактуалізації у проблемних і дослідницьких ситуаціях;

- відсутня цілісна, особистісна системи знань про “методи” пошуку та наукового пізнання, їх можливості для творчої самореалізації та саморозвитку в навчально-дослідницькій діяльності;

– переважає реакція на пізнавальну новизну проблемної, дослідницької ситуації, але не на можливий розвиток свого інтелектуального творчого потенціалу (новизну себе в процесі їх розв'язання);

– не вистачає чутливості до суперечностей, відчуття їх зовнішньої заданості умовою дослідного завдання або проблемної, дослідницької ситуації; відсутність здатності бачити суперечності в особистісному процесі самореалізації в цих ситуаціях;

– стереотипність мислення, діяльності, спілкування;

– бракує інтелектуально-творчої ініціативи та дослідницької активності в осмисленні не тільки пізнавальних, а й особистісних труднощів на початковому етапі входження до науково-дослідної діяльності, у процесі її здійснення, а також у використанні рефлексії цілей, процесу та результатів цієї діяльності з урахуванням їх взаємозв'язку і взаємозумовленості;

– стереотипність особистісно значущих цілей виконання науково-дослідницьких завдань і завдань, сутність яких полягає переважно в здобутті нового знання, ознайомленні з новими прийомами діяльності; при цьому не є пріоритетними цілі творчої самореалізації і саморозвитку в процесі виконання дослідницьких завдань;

– низький рівень методологічної культури [2].

Операційно-діяльнісний компонент представлений такими критеріями:

– регулярність пошукової активності в процесі вирішення дослідницьких завдань;

– уміння визначати дослідницькі завдання, встановлюючи вимоги до результатів їх розв'язання;

– уміння аналізувати, прогнозувати, регулювати, коригувати власну науково-дослідну роботу, оцінювати її результати та їх вплив на процеси навчання й виховання;

– прирощення наукового досвіду;

– уміння самостійно приймати рішення в ході виконання дослідницьких завдань;

– уміння обирати адекватні методи виконання дослідницьких дій;

– уміння застосовувати основні методи дослідження: спостереження, опитування, експеримент, статистичну перевірку гіпотез, кореляційний аналіз та ін.

З огляду на проведений аналіз реального стану організації науково-дослідної роботи з майбутніми педагогами у ВНЗ логічно постає питання про отримання вичерпної інформації щодо готовності професорсько-викладацького складу до організації ефективної науково-дослідної роботи. З цією метою ми розпочали другу фазу констатувального експерименту.

Нами було опитано 175 викладачів педагогічних університетів. Респондентам було запропоновано розроблений нами опитувальний лист, який охоплював такі групи питань: 1) актуальність проблеми; 2) особливості організації науково-дослідної роботи в педагогічних університетах; 3) узагальнення форм, методів і шляхів цієї роботи; 4) виявлення ефективних та дієвих факторів впливу на успішну дослідницьку діяльність; 5) дослідження перспективності визначеного напрямку роботи; 6) аналіз труднощів, які виникають у процесі організації науково-дослідної роботи з майбутніми педагогами.

Основні результати опитування викладачів дали змогу встановити таке.

Викладачі вищих педагогічних навчальних закладів (79,3%) наголошують на тому, що педагогічна діяльність є *дослідницькою і творчою* за своїм характером і змістом, тому формування якостей дослідника створює умови для підготовки креативного педагога.

У відповідях викладачів (68,7%) акцентується увага на труднощах, пов'язаних з *організацією НДРС*: недостатня матеріальна база, низький рівень технічної оснащеності аудиторій, застаріле обладнання лабораторій та майстерень, відсутність необхідного обладнання і можливостей його використання студентами, які є серйозною перешкодою для залучення до науково-дослідної роботи. Крім того, виникає необхідність побудови *моделі системно організованого процесу науково-дослідної роботи* майбутніх педагогів з метою її регуляційного впливу на забезпечення умов *прискореного розвитку студента як дослідника*. Наші погляди цілком збігаються з ідеями Т. Калашникової [3], яка вказує на певний порядок організаційної структури:

- розробка й затвердження університетської системи НДРС за принципом органічного зв'язку освіти й науки. Для цього необхідна єдина стратегія кафедр, наукових структурних підрозділів у професійній підготовці майбутніх педагогів через залучення до активної науково-дослідної діяльності. Важливо усвідомлення того, що реальне завдання НДРС – виховання творчого й мобільного фахівця, який володіє дослідницькими навичками, здатного до самоосвіти, саморозвитку й самовдосконалення;

- розробка нормативно-правової бази й методичної документації, що закріплює мету, завдання, види, зміст, вимоги НДРС у контексті інтеграції науково-дослідної й навчальної роботи;

- підготовка професорсько-викладацького складу до керівництва НДРС, надання організаційно-методичної допомоги в керівництві НДРС, проведення навчальних методологічних семінарів і практикумів, консультацій педагогічних майстерень, науково-практичних конференцій, педагогічних читань, виставок, конкурсів та ін.;

- організація функціонування системи НДРС, ефективність якої залежить від ряду чинників: рівня розвитку пізнавальних навичок і вмінь у студентів; готовності освоювати зміст професійного навчання самостійно; ступеня підготовленості студентів до виконання дослідницької роботи та ін. [3].

Аналіз змісту та методичного забезпечення програм навчальних дисциплін “Методологія наукових досліджень”, “Основи наукових досліджень”, “Теорія і методологія наукового дослідження”, а також методичних рекомендацій і вказівок щодо підготовки студентами курсових, дипломних та магістерських робіт дав змогу встановити, що:

- при викладанні курсів основ наукових досліджень викладачі (41,6%) здебільшого зосереджують увагу майбутніх педагогів на засвоєнні термінів, понять та їх сутнісних характеристик, при чому нерідко оминаючи безпосередній зв'язок з внутрішніми і зовнішніми механізмами процесу організації науково-дослідної роботи як одного з домінуючих типів їх майбутньої професійно-педагогічної діяльності;

- на лекційних та семінарських заняттях (у чотирьох-п'яти випадках з десяти), на жаль, домінують пасивні й репродуктивні форми і методи організації навчально-пізнавальної діяльності майбутніх педагогів. Взаємоузгодженість цих форм організації в напрямі забезпечення дієвості науково-дослідницької діяль-

ності сприяє високій результативності знань студентів. Це пояснюється тим, що кожна форма визначає певну специфіку функціонування окресленої діяльності, що зрештою впливає на характер відтворення засвоєних знань. Так, зміна соціального замовлення суспільства вимагає і кардинальної зміни пріоритетних цілей професійної підготовки фахівців: крім функцій трансляції знань, повинні реалізовуватися функції розвитку та саморозвитку, які сприяють підготовці спеціалістів з інноваційним мисленням. Значний потенціал у вирішенні означених завдань належить створенню й побудові такого рефлексивно-інноваційного середовища, в якому розгортатиметься продуктивна взаємодія викладача і студента на основі педагогіки організації життєвого простору особистості;

- викладачам (35%) бракує наукових компетенцій і майстерності грамотно визначати мету наукового дослідження, знаходити разом зі студентами шляхи та засоби її реалізації, усвідомлено орієнтуватись не лише на пряму трансляцію знань, але й на визначення та вибір тих педагогічних технологій, які зможуть забезпечити результат наукового пошуку. А це, у свою чергу, вимагає від викладачів компетентності у вибраній галузі, постійного самовдосконалення та самовиховання.

Більшістю викладачів (77,4%) зазначено, що посиленню ефективних та дієвих факторів впливу на успішну дослідницьку діяльність студентів сприятиме система *поетапного розвитку та реалізації наукового потенціалу* не тільки майбутніх педагогів, а й адресна допомога самим викладачам, а саме:

- ознайомлення професорсько-викладацького складу з теоретичними положеннями особистісно-професійного саморозвитку та самовдосконалення з метою досягнення ними прогнозованого наукового успіху; теоретичними підходами до обґрунтування діяльності педагога-дослідника й аналізу практичного досвіду його підготовки у вищому педагогічному навчальному закладі;

- узагальнення здобутків передового педагогічного досвіду організації науково-дослідної роботи студентів, спрямованого на пошукову активність викладача, що передбачає підвищення їх компетентності, популяризація та залучення до різноманітних форм наукової творчості, розвитку інтересу до фундаментальних досліджень.

Аналіз результатів діагностування щодо труднощів, які виникають у процесі організації науково-дослідної роботи з майбутніми педагогами показав, що деякі з них є спільними для всіх його учасників (і викладачів, і студентів). Втім, найскладнішим для викладачів було подолання психологічних бар'єрів (32%); низький рівень дослідницьких умінь і навичок (18%); більшість працюючих викладачів (72,6%) постійно відчують “тиск стандартів”; 68,4% респондентів налаштована на традиційність, так звану “класичність” форм організації НДРС; 16,9% – стикаються з комунікативними труднощами; деякі викладачі (13,2%) зазначили однією з труднощів відсутність колективу однодумців. Отже, результати цієї фази констатувального експерименту переконують нас у тому, що саме від ступеня зазначених труднощів залежить характер процесу організації науково-дослідної роботи студентів та активізація інтелектуального й наукового потенціалів нового покоління майбутніх педагогів.

Заключну – третю – фазу педагогічного експерименту було розпочато цілеспрямованими бесідами з учителями дослідних шкіл з метою складання цілісної картини процесу педагогічної діяльності: оволодіння ними дослідницькими знаннями та вміннями; розуміння значення та сутності науково-дослідницького підходу в професійній діяльності; опанування ними структурою й цінностями

науково-дослідницької культури; формування відповідних природі науково-дослідницької діяльності якостей і рис, способів спілкування й поведінки тощо.

Дев'яносто педагогів дослідних шкіл відповідали на питання відкритої анкети "Чи вважаєте Ви наявність дослідницьких умінь учителя обов'язковою умовою його ефективної та продуктивної діяльності?". Відповіді "так" зазначили 83% педагогів, решта – з різними умовностями вважали ці вміння бажаними. Отримані результати підтверджують актуальність і доцільність вивчення цієї проблеми.

Для встановлення наявності дослідницької позиції у вчителів нами було запропоновано низку запитань (в опитуванні взяло участь 180 осіб):

1. Як би ви оцінили вплив педагогічного ВНЗ на ваші життєві плани?
2. Які ж труднощі заважають освітянам у здійсненні науково-дослідницької діяльності? Від чого вони залежать?
3. Назвіть форму наукової роботи, яка виявляється для Вас найбільш важкою, і форму, яка є найбільш цікавою?
4. Чи згодні Ви з думкою, щоб відповідати сучасним вимогам, необхідно систематизувати, поповнювати і вдосконалювати свої теоретико-методологічні знання, займатися дослідницькою діяльністю?
5. Чи дійсно володіння методологією наукового пізнання, теорією і технологією професійної творчості дає вчителю змогу продуктивно вирішувати педагогічні проблеми?
6. Чи згодні Ви, що ефективному здійсненню вчителем дослідницької функції в освітньому процесі сприяє розвиток у нього спеціальних здібностей?
7. Чи сприяє науково-дослідницька діяльність вчителів розвитку і зростанню його професійних і особистісних якостей?

На жаль, аналізуючи отримані відповіді, ми дійшли висновку, що майже кожен десятий учитель відчував брак термінів і дефініцій у спілкуванні, частина респондентів (31%) зауважують, що "наукою мають займатися учені, а педагог має вчити дітей і встигати за новими вимогами програми", 45% вчителів відзначають, що "формалізм системи організації НДРС у процесі фахової підготовки не дав їм змоги залучатися до систематичної наукової діяльності, а все це мало епізодичний характер", 14% опитаних зазначили свою повну неспроможність щодо цього виду діяльності.

Як бачимо, результати діагностичного експерименту підтвердили, що у вчителів відсутній стійкий інтерес до науково-пошукової діяльності; характерна повна або часткова відсутність дослідницької позиції, навичок здійснення науково-дослідницької діяльності; педагоги не володіють повною мірою методологічними і теоретичними знаннями, навичками застосування методів педагогічних досліджень, систематизацією та узагальненням достовірних даних; їх професійна підготовка недостатня до здійснення наукових досліджень як у методологічному, інформаційно-пошуковому, так і процедурно-операційному аспектах.

Отже, *рефлексивно-аналітичний компонент* сформованості готовності до здійснення науково-дослідницького підходу в професійно-педагогічній діяльності майбутнього фахівця репрезентований такими показниками:

- повнота прояву дослідницької активності;
- визначення оптимальних способів вирішення поставлених завдань, прогнозування наближених і віддалених результатів їх виконання;
- адекватна самооцінка, саморегуляція поведінки;

- асертивність як необхідна для реалізації наукового потенціалу майбутнього педагога якість;
- моделювання системи педагогічного самоаналізу, що стосуються особистісних і діяльнісних характеристик майбутнього фахівця.

Оскільки основною ланкою в підготовці майбутніх педагогів є вища школа, а провідною умовою успішності – інтеграція змісту професійної підготовки з науково-дослідною роботою студентів як успішного шляху наближення їх до професіоналізму, то *пріоритетною* метою будь-якого вищого педагогічного навчального закладу буде підготовка *педагога-дослідника* – цілеспрямованого, творчого, динамічного вчителя, який знає свій предмет, вміє спостерігати й досліджувати нові його грані, вирізняється оригінальним і високоефективним підходом до вирішення навчально-виховних завдань та досягає значних успіхів у професійній діяльності.

Висновки. Проведене дослідження дало підстави для висновку про те, що проблема організації науково-дослідної роботи майбутніх педагогів у ВНЗ є дійсно актуальною. Найбільш імовірні шляхи подолання цих труднощів і недоліків полягають у розробці та втіленні авторської експериментальної програми оновлення якості професійної підготовки майбутніх педагогів засобами науково-дослідної роботи, що і буде нами висвітлено в наступних наукових пошуках.

Список використаної літератури

1. Зязюн І.А. Педагогічна майстерність – особистісно центрована діяльність / І.А. Зязюн // Витоки педагогічної майстерності. Серія. Педагогічні науки. – Полтава, 2008. – Вип. 4. – С. 21–31.
2. Казанцева Л.А. Исследовательский метод в условиях гуманизации образования / Л.А. Казанцева. – Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1999. – 135 с.
3. Калашникова Т.В. Научно-исследовательская работа как условие совершенствования образовательного процесса : дис. на соискание ученой степени канд. пед. наук : 13.00.01 / Т.В. Калашникова. – Якутск, 2002. – 164 с.
4. Торгашина Т.Ф. Научно-исследовательская работа студентов педагогического вуза как средство развития их творческого потенциала : дис. на соискание ученой степени канд. пед. наук : 13.00.08 / Т.Ф. Торгашина. – Волгоград, 1999. – 209 с.

Стаття надійшла до редакції 01.02.2013.

Сущенко Л.А. Организация научно-исследовательской работы будущих педагогов по диагностике препятствий на пути к профессионализму

Раскрыты особенности организации научно-исследовательской работы будущих педагогов по диагностике препятствий на пути к профессионализму; разработана совокупность диагностических методик с целью выяснения осознания стратегической важности готовности будущего педагога к поисково-исследовательской профессиональной деятельности.

Ключевые слова: организация, научно-исследовательская работа, будущий педагог, диагностика, профессионализм.

Sushchenko L. Organization of research work for future teachers to diagnose barriers to professionalism

The features of the organization of scientific research of the future teachers to diagnose barriers to professionalism, developed a set of diagnostic methods in order to clarify understanding of the strategic importance of future teachers ready to search and research careers.

Key words: business, science and research, the future teacher, diagnosis.